

BİRİ BİZİ GÖZETLEMİŞ: II. DÜNYA SAVAŞI TÜRKİYE'SİNDE İNGİLİZ İSTİHBARATI

EGEMEN B. BEZCİ

“Akdeniz’i Karadeniz’e bağlayan tek yol olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi, Türkiye’yi Avrupa’nın Doğu’daki ileri mevzi karakolu, boğaz yollarının koruyucusu ve Avrupa’dan Asya’ya doğru uzanan bir atlama taşı konuma getirmektedir.” Bu sözlerle başlayan 1942 tarihli bir İngiliz istihbarat raporunun incelenmesi, II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye-İngiltere ilişkilerinde eksik kalan bir alanı tamamlamaya yardımcı oluyor.

Lazistan’da bir dağ evi.

Bütün resimler, metinde bahsedilen istihbarat raporundan alınmıştır. Bkz. Naval Intelligence Division, *Geographical Handbook Series: Turkey*, c.1 (Oxford: H.M. Royal Navy, 1942), Resim 107.

Modern dünyada istihbarat kurumsal bir devlet aygıtı olarak 19. yüzyıldan sonra yerini bulur. Devletlerin karar alma mekanizmasında istihbarat—yani kendilerine yabancı olan toplumlar ve ülkelerin askeri, toplumsal, ekonomik, siyasi, kültürel, vb. özellikleri hakkında çeşitli açık veya gizli kaynaklar kullanarak bilgi edinme—çabalarının izlerini Eski Ahit’e kadar sürebiliriz.¹ Tarihte izlediği yol

sonucunda istihbarat, 19. yüzyılın ortalarından itibaren kendi uzmanları, kurumsal yapısıyla birlikte tanımlanmış görev ve sorumlulukları doğrultusunda devlet aygıtı içindeki yerini aldı. Bu kadar önemli bir yer tutan faaliyeti dikkate almadan yazılan bir uluslararası ilişkiler tarihi, Cambridge Üniversitesi’nin duayen tarihçisi Christopher Andrew’in dediği gibi “eksik kalır”.²

Fakat, istihbarat faaliyetinin doğasındaki gizlilik gereği konu üzerine yapılan araştırma için gerekli arşivlere ulaşmak ve aradaki bağlantıyı kurmak tarihyazımı açısından zor bir çalışma yöntemi gerektirir. Bu yazıda Türkiye’deki ve İngiltere’deki devlet arşivlerinden yararlanarak II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz istihbaratı tarafından Türkiye üzerine hazırlanan bir rapordaki oryantalist önyargıları ve bu önyargıların dönemin diplomatik karar alma mekanizmasına etkisini sorgulamaya çalışacağız.

UZMANLAŞMA VE ORYANTALİZM

II. Dünya Savaşı sürecinde artan bölgesel uzmanlaşma ihtiyacı istihbarat

dünyasına yeni uzmanlar kazandırmanın gerekliliğini ortaya çıkardı. Bu uzmanlaşmaya yol açan sebepler arasında savaşın Ortadoğu’ya sıçrayıp İngiliz savaş makinesini besleyen kolonilere giden yolu kapayacağı korkusu büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle İngiliz istihbaratı, savaşın bölgeye sıçraması ihtimalinde bölge halkları üzerinden ayaklanma ve sabotaj gibi örtülü faaliyetlerle “istenmeyen işgalcinin” ilerlemesini durdurmayı amaçladı. Bu noktada, istenen örtülü ve açık istihbarat operasyonlarını planlayabilmek üzere gerekli bilgileri edinebilmek için dönemin İngiliz Deniz Kuvvetleri’ne bağlı Donanma İstihbarat Başkanlığı, Türkiye’nin de dahil olduğu otuz bir ülke üzerine kapsamlı istihbarat raporları hazırladı.

Bu raporlarda ilgili ülkelerin demografik yapısı, kültürü, ekonomisi, iklim özellikleri, askeri altyapısı gibi İngiliz savaş planlaması için çok kritik öneme sahip bilgiler bulunuyordu. Doğal olarak bu raporların hazırlanması, o ülkeler üzerine uzmanlaşmış akademisyenlerin istihdam edilmesine yol açtı. Her ne kadar Oxford

Anadolu'da kağıt taşımacılığı.

Geographical Handbook Series: Turkey, Resim 109.

ve Cambridge Üniversitelerinde görev alan, Prof. Frank Deberham'ın da dahil olduğu bazı akademisyenler, bölümlerinde üretilen bilgilerin gizli istihbarat faaliyetlerinde kullanılmasına karşı çıksa da istihbarat görevlileri ortak çalışma anlaşması imzalayıp 1941 yılının Ocak ayından itibaren bu üniversitelerdeki ofislerde yer bulmaya başlamıştı. Merkezi bu kurumlarda bulunan ve NID5 olarak anılan bu istihbarat birimi ile üniversite arasındaki ortaklık ayrıca gerekli gördüğü takdirde CIA'in selefi olan OSS, İngiliz Savaş Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Chatham House'la da işbirliğine gidiyordu.³

II. Dünya Savaşı ile birlikte istihbarat servisleri ve dışişleri bakanlıklarında, Ortadoğu üzerine sadece misyonerlerin deneyimlerinden üretilen ya da antik dönem Yakındoğu'su üzerine çalışan akademisyenlerin ürettiği bilgileri kullanmaktan ziyade özel olarak Ortadoğu coğrafyası üzerine çalışan uzmanların yetiştirilmesi ihtiyacı doğdu.⁴ Bu ihtiyaç ve dolayısıyla bölge üzerine uzmanlaşan personelin yetiştirilmesi II. Dünya Savaşı döneminde olduğu gibi, Soğuk Savaş döneminde de devam etti.⁵ Bölge üzerine uzmanlaşan akademisyenler

ve ürettikleri çalışmalar, karar alıcıların gittikçe daha fazla ilgisini çekiyordu. Başta H.A.R. Gibb'in çalışmaları olmak üzere içkin bir Ortadoğulu profili yaratan, mantık ve akılcılığın Arap/Müslüman dünyasında var olmadığını öne süren çalışmalar ise büyük etki yarattı.⁶ Gibb'in açtığı yolu izleyen başka bir şarkiyatçı Bernard Lewis de Ortadoğulu Müslüman toplumları Batılı toplumlardan son derece farklı olarak değişmeyen ve geleneksel toplumlar olarak tanımlayıp totaliter ve baskıcı rejimlere öz itibarıyla bir yakınlıkları olduğunu öne sürdü.⁷

Edward Said'e göre bu şarkiyatçı bakış açısı Batı'nın Doğulu toplumlara karşı yaklaşımında misyonervari bir tutum yaratarak Doğulu toplumları uygun değerler üzere eğitmek için hazır topluluklar olarak görmesine yol açmıştı.⁸ Akademide üretilen bu tutum dışişleri bakanlıkları ve istihbarat servislerine, yine akademi üzerinden yayıldı. Örneğin Princeton Üniversitesi'nin Şark Dilleri ve Edebiyatları bölüm başkanı Phillip Hitti, ABD dışişleri, ordu ve istihbarat birimlerine Doğu toplumları üzerine özelleştirilmiş kurslar düzenledi. Ardından, sonraları ABD'nin

Türkiye büyükelçisi (1952-1953) olan ve Türkiye'nin NATO'ya girmesinde önemli bir rol oynayan George McGhee'ye danışmanlık yaptı.⁹

TARAFSIZLIK, KÜÇÜK BÜRO VE CASUSLAR

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye üzerine hazırlanan istihbarat raporları da yukarıda bahsedilen şarkiyatçı yaklaşımın önemli bir örneğini sunmaktadır. Özellikle Kasım 1940'ta İngiliz ve Türk istihbarat servisleri arasında yapılan bir anlaşmayla İstanbul'da çok özel bir statüde kurulan Küçük Büro (Anglo-Turkish Security Bureau) ile birlikte özellikle İngiliz askeri istihbaratı Türkiye'ye özel bir önem göstermeye başlamıştı. Ayrıca İngiltere'nin savaş zamanındaki örtülü savaş birimi SOE (Özel Operasyonlar Birimi) ile Türk istihbarat Örgütü Milli Emniyet Hizmetleri (MAH) arasında olası bir işgale karşı ayaklanma ve cephe gerisi sabotaj üniteleri oluşturmak için yapılan çalışmalar (çoğu SOE faaliyeti Türk birimlerine bildirilmeden gerçekleşmiştir) Türkiye üzerine istihbarat üretme ihtiyacını daha da kuvvetlendirdi. İstihbarat üretimine ek olarak, her ne kadar dönemin İngiliz Büyü-

Tokat ilinin Turhal ilçesi.

Geographical Handbook Series: Turkey, Resim 88.

kelçisi SOE'nin faaliyetlerine temkinli yaklaşırsa da SOE, Türkiye'nin olası işgaline karşı Adana, İzmir ve İstanbul (Tarabya) başta olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde gizli silah depoları ve sabotaj üniteleri oluşturdu.¹⁰ Her ne kadar SOE faaliyetlerini İngiliz dışişleri ve savaş bakanlıklarıyla koordineli bir şekilde yürütme talimatı olsa da, İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen Londra'yı uyararak Ankara'dan habersiz Türkiye içinde yürütülen sabotaj faaliyetlerinin açığa çıkması halinde bu durumun Türkiye'yi yanında tutmaya çalışan İngiltere'nin çıkarlarına balta vuracağını belirtti. Bu nedenle Büyükelçi, Londra'nın Türkiye'de Amerikan ve İngiliz istihbarat faaliyetlerini dizginlemesini istedi.¹¹

Öte yandan İngilizlerin Almanya, İtalya ve belli bir ölçekte Sovyetler'e karşı yürüttüğü askeri ve istihbari çalışmaların büyük bir bölümünde

Türkiye önemli bir yer tutmaktaydı. Bu nedenle Londra, savaşın Almanya, İtalya ya da Sovyetler Birliği üzerinden Türkiye'ye sızmasının savaşın seyrini İngilizlerin aleyhine değiştirecek derecede büyük bir etki yapacağını tahmin etmekteydi. İster savaşın tarafı olsun, isterse de aktif tarafsızlığını sürdürsün Türkiye'yi İngiliz politikalarına uyumlu bir rota içerisinde tutmak Londra'nın en önemli hedeflerinden biriydi. Ankara ise kendi tehdit algısının oluşturduğu şekilde, hiç de yersiz olmayan bir tutumla, İngiltere'nin Sovyetler'le işbirliği pahasına Türkiye'nin ekonomi ve güvenlik politikalarına zarar vereceğini düşünerek hem savaşın içinde olup hem de tek ülkeyi savaşın açık bir cephesi haline getirmeyen etkin ve karmaşık bir dış politika izledi.¹² Türkiye'nin savaş dönemi diplomasisinde İngilizlerle olan istihbarat ilişkisi de Ankara'nın etkin bir stratejisi olarak yer etmeye başladı.¹³

Asuri Tkuma aşiretinin Hakkari'deki güzergâhı.

Geographical Handbook Series: Turkey, Resim 93.

Bu karmaşık diplomasi ağı içerisinde İngiltere'nin olası bir "sürpriz"le karşı karşıya kalmaması için İngiliz askeri ve siyasi karar alma mekanizmasını besleyecek bilgileri elde etmek üzere Londra, Türkiye üzerinde gizli istihbarat çalışmalarını yoğunlaştırdı; özellikle Türkiye'nin savaş sürecinde tarafsız olması Ankara'nın Mihver devletleri ve tarafsız devletlerde diplomatik temsilciliklerini açık tutmasına olanak sağlıyordu. Dış temsilcilikler aracılığıyla Türk diplomatlar ve ataşemiliterler Ankara'ya İngiltere'nin ulaşması zor olan bilgileri raporluyordu. İngiltere ise hem Türkiye'nin politikaları üzerine gizli bilgileri elde etmek hem de diplomatik temsilcilerden Ankara'ya gönderilen raporlara ulaşmak için Türk dışişlerinin kriptosistemini çözmeye yoğunlaştı. İngiliz istihbaratı bu işi en önemli hedeflerinden biri olarak tanımlıyordu. Savaş yılları boyunca Türkiye'nin hem ülke içinde hem de dış temsilcilikleri ile çeşitli düzeyde haberleşme imkânı sunan *Sakarya*, *Zafer*, *Çankaya*, *İsmet* ve *İnönü* kriptosistemleri İngiliz istihbaratının eline geçmişti.¹⁴ Fakat Türkiye'nin şansına olacak ki, sanılanın aksine İngiliz Başbakanı Winston Churchill de Büyükelçi Hughessen de deşifre edilen yazışmalara, Türklerin karmaşık ve entrika dolu bir dış politika yürütemeyeceği önyargısıyla fazla önem vermiyordu.¹⁵ Bu oryantalist bakış açısı Churchill'in Ankara'nın dış politikasını şekillendiren öncelikleri ve tehdit algılarını göremeyerek Türkiye'yi istediği ölçüde İngiliz politikaları doğrultusunda yönlendirememesine neden oldu. Büyükelçi Hughessen ise yine aynı oryantalist önyargı nedeniyle II. Dünya Savaşı'nın en büyük casusluk olayı Cicero'nun kurbanı olarak Alman istihbaratına çalışan Türk yaveri İlyas Bazna'nın büyükelçiliğin kasasından gizli askeri ve diplomatik bilgileri çaldığını fark etmedi bile.¹⁶

İNGİLİZ İSTİHBARAT RAPORUNDA TÜRKİYE

İstihbarata sahip olma kapasitesi ile sahip olduğunuz gizli bilgiyi nasıl

Askeri istihbarat biriminin direktörü J.H. Godfrey tarafından bildirildiği üzere, Oxford ve Cambridge Üniversitelerinden konusunda "uzman" akademisyenlere hazırlatılan bu rapor, o dönem İngiliz resmi aklının Türkiye'yi nasıl algıladığını gözler önüne seriyor. Özellikle raporda Türkiye'de yaşayan halkları ve yaşayışlarını değerlendiren kısımları ele almak o dönemki oryantalist algıyı gözler önüne serebilir.

değerlendirebildiğiniz farklı konulardır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nda İngiliz istihbaratının Türkiye üzerine yürüttüğü faaliyetler ile bu faaliyetler sonucu elde edilen bilgilerin oryantalist önyargıyla nasıl köreldiği bunun en çarpıcı örnekler arasındadır. Bunu daha da açık bir şekilde göz önüne sermek için Nisan 1942 tarihli İngiliz istihbaratının Türkiye üzerine hazırlanan "Hizmete Özel" dereceli raporunu incelemek faydalı olabilir. Bu rapor Türkiye-İngiltere arasında özellikle 1942 yılından itibaren artış gösteren, istihbarat alanındaki ve askeri alandaki işbirliğinde rol sahibi İngiliz askeri ve sivil karar alıcı ve uygulayıcılara geniş kapsamlı bilgi verme amacıyla kullanıldı. Örnek vermek gerekirse, bu işbirliği İngilizlerin Türkiye'ye dinleme üsleri kurmasından¹⁷ sayıları yüzlerce olan İngiliz askeri personellerinin Mihver devletlerine fark ettirmeden Türk Silahları Kuvvetleri ile birlikte savaş hazırlığı yapmasına kadar geniş bir yelpazedeki konuları içeriyordu.¹⁸ Bu nedenle ülkenin coğrafi, askeri, siyasi, kültürel ve sosyal bütün geniş çaplı bilgilerini içeren Türkiye raporu, İngiliz uygulayıcılar için sürekli başvurmaları gereken bir el kitabı niteliğindedir.

Askeri istihbarat biriminin direktörü J.H. Godfrey tarafından bildirildiği üzere, Oxford ve Cambridge Üniversitelerinden konusunda "uzman" akademisyenlere hazırlatılan bu rapor, o dönem İngiliz resmi aklının Türkiye'yi nasıl algıladığını gözler önüne seriyor. Özellikle raporda Türkiye'de yaşayan halkları ve yaşayışlarını değerlendiren kısımları ele almak o dönemki oryantalist algıyı gözler önüne serebilir.

Raporda Türkiye'deki insani durum üzerine yapılan değerlendirmede Kemalist devrimlerin belli bir ölçüde başarılı olduğu fakat "İslamın etkisinin toplum üzerinden tamamen kalkması için" çok daha uzun sürelerin geçmesinin gerektiği belirtilmiş, özellikle toplumun büyük bir çoğunluğunu oluşturan kırsal kesim sakinlerinin Osmanlı'dan kalma değer yapıları ve alışkanlıklarını büyük ölçüde devam ettirdiği belirtilmiştir. Bu durumun bir yansıması olarak yapılan değerlendirmelerin en önemlilerinden biri de Türkiye toplumunun büyük bir çoğunluğunu "fatalist" olarak tanımlayıp, bu durumun Kemalist devrimlerin toplumu dönüştürme çabası önündeki en önemli engel olduğunun bildirilmesidir. Aynı gözlemi İngiliz Büyükelçi Knatchbull-Hugessen Türkiye'de her şeyin "yavaş yavaş" yürüdüğünü ve "kısmete" bırakıldığını söyleyerek tekrarlayacaktır.¹⁹ Buna karşılık is-

tihbarat raporuna göre Türkiye'de yaşayan Müslüman halkların karakteristik bir özelliği olarak öne sürülen fatalizmin, yani her şeyi "kısmet ve kadere" bağlama eğiliminin hızla değiştiği de vurgulanmaktadır.²⁰ Ülkenin askeri yapısını da inceleyen rapor, Türklerin teknolojik eksikliğin yanında mühimmat ve silah yönünden de zayıf oldukları anlarda bile kendilerinden üstün askeri kuvvetleri geri püskürtebilmelerinin nedenini, Kurtuluş Savaşı'nı örnek göstererek "Türklerin kalıtsal inatçılıklarıyla savaştığı" önerisiyle açıklamaktadır.

Raporda, Türkiye'de yaşayan başlıca halkların –Türkler, Kürtler ve Lazlar olmak üzere– yaşam tarzları, birbirleriyle ilişkileri, "antropolojik özellikleri", gelenekleri ve dış görünüşleri üzerine de değerlendirmeler bulunur. Özellikle, 1924 Anayasası'nda yapılan Türk tanımının yanlış yön-

Zap suyu üzerindeki Tal (günümüzdeki adıyla Oğul) vadisi, Hakkari.

Geographical Handbook Series: Turkey, Resim 96.

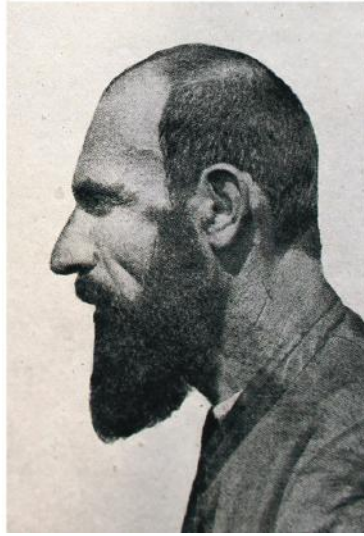
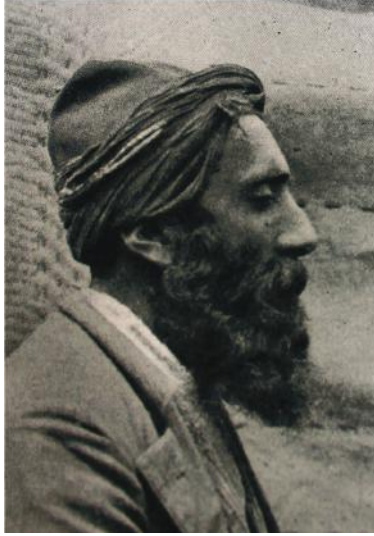

lendirici olduğunu vurgulayan rapor, dönemin Anadolu Türkünü Kafkas ile Akdeniz kökenli halkların karışık özelliklerini gösteren bir halk olarak tanımlamakla birlikte, aralarında düşük bir oranda kuzeyli özellikleri gösteren daha açık renkli saç ve tene sahip olanlarının bulunduğunu da belirtir.

- 1) Neri aşiretinden Kürt
- 2) Ermeni rahip
- 3) Koçgiri aşireti Sivas bölgesinden Kürt
- 4) Kastamonu bölgesinden köylü Türk (saat yönünde).

Geographical Handbook Series: Turkey, Resim 122-125.

Rapor, Türk toplumunun yüzde elli dördünün Ermenistan ve Kuzey İran'da görüldüğü gibi yüksek alınlı ve kafatasının arkasının düz olduğunu, yüzde elli sekizinin ise büyük ve kemerli buruna sahip olduğunu belirtir. Ayrıca Anadolu Türklerinin çoğunlukla kumral, koyu kahverengi saçlı olduğu; sakal ve bıyıklarının saçlarına göre daha açık renkte olduğu; vücutlarının kalın ve yapılı olduğu; yüzlerinde elmacık kemiklerinin çıkık ve çenelerinin geniş olduğu tarifi yapılır. Anadolu Türklerinin yaklaşık yüzde onunun sarışın veya kızıl saçlı olduğu, bu oranın

Batı Anadolu'ya doğru —özellikle yaylalarda yerleşik olan topluluklarda— arttığı da belirtilir. Kürtlerin ise Türklere göre ortalama boylarının daha uzun olduğu, Batı Kürtleri olarak tanımlanan Anadolu'da yaşayan Kürtlerin genellikle sarışın ve mavi gözlü olduğu ve kafatası yapılarının Türklere nazaran daha uzun ve dar

*Thalatha ba-ad-dunya fşasad
Al Kurdi al Jurdi wa al jarrad
(Bu dünyada üç fesat var,
Kürt, sıçan ve çekirge)*

Anadolu'da kalan Ermenilerin ise büyük çoğunluğunun millet sisteminin ortadan kaldırılmasından önce asimile olduğunu belirten rapor, Ermenilerin çok güçlü bir milliyetçilik duygusuna sahip olduğunu, bunun yanında zekâ ve çalışkanlığın ulusal karakterleri olduğunu da belirtir. Aynı ilginçlikte bir başka değerlendirme de Lazlar üzerine yapılır. Rapora göre Lazlar, genel olarak Trabzon, Rize ve Artvin bölgelerinde yaşamaktadır. Çoğunlukla hayvancılık ve tarımla geçinen Karadenizlilerin ülkenin yönetici sınıfı arasında düşük bir itibara sahip olduğu, halk arasında yaygın olarak bilinen "Laz akı kaz akı" söz öbeği örnek gösterilerek vurgulanır. Fakat, bu söylemin yerinde olmadığını belirten rapor yazarları, kendilerinin Lazları oldukça zeki ve misafirperver bulduklarını belirtir.

Raporun hazırlandığı tarihteki üretim ilişkileri, kırsal yapılara dayanan Türkiye'de kır yaşantısı, ekonomik ilişkiler ve dinadamlarının bu ilişkiler içindeki yeri de ilgi çekerek metinde yer edinmiştir. Özellikle üç çeşit kır emeği tanımlanır: kendi arazisini işleyen aileler, yarıcı usulü çalışanlar ve daha geniş toprağı olan ailelerin topraksız veya çok az topraklı köylü çalıştırması. Kır emeği içerisinde kadın emeğine vurgu yapan rapor, kadın-erkek emeği arasındaki oranı her 100 erkeğe karşı 62 kadın olarak değerlendirmiştir. Toprak ağaları üzerine önemli bir değerlendirme ise, geleneksel toprak ağalarının çoğunun —kendi yatırımlarıyla sonradan toprak edinenler dışında— ya Anadolu'nun fethine katılıp toprak edinenlerin soyundan ya da yine o dönemde İslama geçen toprak sahibi Bizans tebaasından olduğudur. Türklerin yine ırki olarak fiskeye, çeşme ve suyu bir bereket sembolü olarak çok sevdiğini belirten rapor, bunların köy ve kasabaların merkezinde ve bazen de ev avlularının içinde bulunduğunu yazar. Ayrıca geleneksel

olduğu söylenir. Kürtlerin mevsimsel göçebe hayat tarzı ve bazen de fanatik İslam anlayışları nedeniyle İran ve Türkiye'deki yerleşik düzenlerle sürekli sıkıntı yaşadığını ve bu problemlerin devam edeceğini bildiren rapor, bölgede yan yana yaşayan Kürt ve Araplar arasında tarihsel bir çatışma olduğunu her iki dildeki "atasözleri"nden örnekler vererek açıklar:

Ni hustar haiwan, ni Arab insan

(Deve hayvan değildir, Arap ise insan değildir)

yerel ekonomi merkezlerinde –yani kasaba merkezlerinde– çoğunlukla bulunan yapılar şu şekilde sıralanır: pazaryeri, fıskiye ya da çeşme, cami, okul, misafirhane, imamın evi ve medresesi. İngiliz istihbaratının değerlendirmesine göre halkevleri, bu geleneksel düzeni bozarak özellikle cami ve yerel imamın ekonomik ve sosyal hayata dahil olmasını kısıtlayan Kemalist devrimlerin "kendi kendine yeten ve kendini yöneten halk" yaratma amacına hizmet eden en önemli girişimlerinden biridir; fakat, bu girişimin orta ya da kısa vadede başarılı olabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ YERİNE

İstihbarat çalışmalarında kabul edilen bir varsayıma göre, doğru istihbarat doğru politika için olmazsa olmazdır, fakat doğru istihbarat her zaman doğru karar alınmasını sağlamaz. İngiliz istihbaratının 1942 tarihli Türkiye raporu, ülke üzerine neredeyse en küçük ayrıntıya kadar bilgi sahibi olduğunu gösterir. Bu kadar geniş kapsamlı bilgi oryantalist değerlendirmelerle yoğrulunca ortaya çıkan önyargılar İngilizlerin yukarıda örneklerini verdiğimiz yanlış kararlar almalarına neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan erken Soğuk Savaş dönemine geçen süreçte istihbarat dünyasının analistlerinin oryantalist yorumlamalardan etkilenmeleri, kararlarını bu raporlara

göre belirleyen siyasetçi, asker, bürokrat ve diplomatların da aynı çerçeveden dünyaya bakmasına neden olur. Örneğin İngiliz diplomasisi Soğuk Savaş döneminde 1956 yılındaki Süveyş Krizi ile birlikte bunun acısını çekmiş, İngiltere güvenlik ve dış politikası hâlâ etkisini hissettiren kalıcı bir hasar almıştır.

Amerikan istihbarat görevlisi Edward Snowden'in 2013 yılında basına sızdırdığı on binlerce istihbarat belgesinden öğrendik ki günümüzde bu istihbarat faaliyetlerini çok daha büyük ve geniş çapta, müttefikler bile birbirlerine karşı en geniş ve acı-

masız şekilde devam ettiriyor. Yine Snowden'in ifşasından, Türkiye'nin hâlâ gözetlenen ve hakkında bilgi toplanması gereken ülkelerin başlıcalarından biri konumunda olduğunu öğrendik. İnsan merak etmeden edemiyor: 1942 yılındaki raporlarında kendini gösteren oryantalist önyargılar bugün hazırlanan raporlarda acaba ne kadar mevcut? Daha da merak uyandıranı ise Türkiye'nin diğer ülkeler üzerine hazırladığı raporlarda hangi önyargıların söz konusu olduğudur.

EGEMEN B. BEZCİ
STOCKHOLM ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYE ÇALIŞMALARI ENSTİTÜSÜ

Karadeniz kıyısı boyunca bulunan konut tipi.

Geographical Handbook Series: Turkey, Resim 127.

DİPNOTLAR

- 1 İki önemli örnek için bkz. Eski Ahit, Sayılar, no. XIII ve Eski Ahit, Yeşu, no. II.
- 2 Christopher M. Andrew, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community* (Heinemann, 1985).
- 3 Hugh Clout ve Cyril Gosme, "The Naval Intelligence Handbooks: a monument in geographical writing", *Progress in Human Geography* 27/2 (2003): 156-157.
- 4 Matthew F. Jacobs, *Imagining the Middle East: The Building of an American Foreign Policy, 1918-1967* (Chapel Hill, 2011), s. 40-41; Ayrıca bkz. Douglas Little, *American orientalism: the United States and the Middle East since 1945* (Chapel Hill, 2008).
- 5 Jacobs, *age*, s. 235.
- 6 Zachary Lockman, *Contending visions of the Middle East: the history and politics of Orientalism* (Cambridge, 2009), s. 108-109.
- 7 Lockman, *age*, s. 130-132.
- 8 Edward W. Said, *Orientalism* (New York, 1985), s. 292.
- 9 Jacobs, *age*, s. 42.
- 10 Saul Kelly, "A succession of crises: SOE in

- the Middle East, 1940-45", *Intelligence and National Security* 20/1 (2005): 132.
- 11 İngiliz Ulusal Arşivleri: WO 201/192B: Ankara İngiliz Büyükelçiliği'nden İngiliz Dışişleri'ne Çok Gizli İbareli Telgraf, 22 Kasım 1943.
- 12 Selim Deringil'in *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011) isimli kitabı Türkiye'nin yürüttüğü bu karmaşık dış politikayı "etkin tarafsızlık" kavramı içerisinde son derece titizlikle ele almaktadır.
- 13 Türkiye'nin savaş dönemi istihbarat diplomasisini daha önce açığa çıkmamış arşiv belgeleriyle ele aldığım bir çalışma için bkz. Egemen B. Bezci, "Turkey's intelligence diplomacy during the Second World War", *Journal of Intelligence History* (2016): 1-16.
- 14 David Alvarez, "No immunity: Signals intelligence and the European neutrals, 1939-45", *Intelligence and National Security* 12/2 (1997): 28.
- 15 Christopher Baxter, "Forgeries and Spies: The Foreign Office and the 'Cicero' Case", *Intelligence and National*

- Security* 23/6 (2008): 807-826. Ayrıca bkz. Nicholas Tamkin, "Diplomatic SIGINT and the British Official Mind during the Second World War: Soviet claims on Turkey, 1940-45", *Intelligence and National Security* 23/6 (2008): 749-766.
- 16 İlyas Bazna'nın anıları için bkz. Elyesa Bazna, *I was Cicero* (Dell Pub., 1964).
- 17 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri: 30.18.1.2.94.36.19: 241-198: 2//15704: Bakanlar Kurulu: "İngiliz Subay S.N.Smith" Telsiz dinleme aletlerinin yerlerini tespit için yurdumuza gelmiş olan İngiliz Yüzbaşı S. N. Smith'in yasak bölgelere girmesine izin verilmesi", 6 Mayıs 1941"
- 18 ATASE Genelkurmay Arşivleri: İkinci Dünya Harbi: 1-112-3: "İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri Ortadoğu Kumandanı S.N. Allison'dan Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay'a ÇOK GİZLİ ibareli mektup, 23 Ağustos 1944".
- 19 Hughe Knatchbull-Hugessen, *Diplomat in Peace and War* (Londra: John Murray, 1949), s. 131.
- 20 Naval Intelligence Division, *Geographical Handbook Series: Turkey Vol. I* (H.M. Royal Navy: Oxford, 1942), s. 5.